

2024, 13 (3), 1845-1857 | Araştırma Makalesi

Abay Kunanbayulı ve Mehmet Âkif Ersoy'un Atalete Bakışındaki Müşterek Yönler

Yılmaz Bacaklı¹

Öz

Modern Kazak edebiyatının önemli ismi Abay (İbrahim) Kunanbayulı ile Anadolu coğrafyasında sosyal hayata dair din, siyaset ve sanat gibi konularda etkili bir isim olan Mehmet Âkif Ersoy arasında pek çok bakımdan müştereklikler bulunmaktadır. Âkif'in ve Kunanbayulı'nın en önemli özelliği her konuda oldukça çalışkan olmalarıdır. İki aksiyon insanı da ilimden ahlaka, eğitimden sanayiye her şeyin tümüyle sükût halinde bulunduğu; herkesin çalışmaktan vazgeçip vakitlerini farklı nedenlerle tembellik ederek tükettiği bir zamanda toplumsal hayatı tekrar inşa edebilmek için olanca güçleriyle çalışır. Toplumları için hemen her dönemde fikir, inanç ve davranış kalıpları yönüyle örnek ve önder olan bu iki aydın; ruhsal bir hastalık olarak da değerlendirilebilecek atalet kavramı üzerinde ısrarla durur. Toplumlarının içerisine düştüğü atalet duygusunu eleştirmekle yetinmeyen Kunanbayulı ve Âkif, ataletin yok edilmesi için insanların yapması gerekenlere de eserlerinde yer verir. Atalet kavramına dönük bakışlarında ciddi ortak yönler bulunan Abay Kunanbayulı ve Mehmet Âkif; bu duygunun tespiti, teşhisi ve bu meselenin nasıl çözülmesi gerektiği konusunda da benzer düşünür. Her iki isim de estetik kaygıları önceleyen bir sanat adamı olmaktan çok toplum meseleleri dert edinen aydınlara özgü bir ahlak anlayışı ile hareket eder. Derinlikli gözlemleri sayesinde sorun alanlarına dönük gerçekçi ve samimi çarelerin peşindedirler. Yakın tarihlerde, benzer şartlarda yaşayan yine benzer toplumsal dinamiklerle yetişen Abay Kunanbayulı ve Mehmet Âkif var olan sorunlara da ortak tepkiler verir. Bu çalışma ile hedeflenen dil, inanç ve düşünce bakımından aynı kültür ortamına ait bu iki ismin, farklı coğrafyalarda bulunmalarına karşılık toplumlarındaki atalet sorununa bakışlarındaki ortak yönleri gösterebilmektir. Böylelikle yaşadıkları toprak parçası ayrı olsa da ortak his ve kültür dünyasından beslenen aydın insanlar arasındaki yakınlık net olarak görülebilir.

Anahtar Kelimeler: Kazak Edebiyatı, Türk Edebiyatı, Abay Kunanbayev, Mehmet Âkif Ersoy, Atalet

Bacaklı, Yılmaz (2024). Abay Kunanbayulı ve Mehmet Âkif Ersoy'un Atalete Bakışındaki Müşterek Yönler Adı, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 13 (3), 1845-1857.
<https://doi.org/10.15869/itobiad.1522457>

Geliş Tarihi	25.07.2024
Kabul Tarihi	30.09.2024
Yayın Tarihi	30.09.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

2024, 13 (3), 1845-1857 | Research Article

Common Aspects of Abay Kunanbayuly and Mehmet Akif Ersoy's View on Inertia

Yılmaz Bacaklı¹

Abstract

There are many similarities between Abay (İbrahim) Kunanbayuly, an important name in modern Kazakh literature, and Mehmet Akif Ersoy, an influential name in the Anatolian geography in matters such as religion, politics and art regarding social life. Akif and Kunanbayuly work with all their might to rebuild social life at a time when everything from science to morality, from education to industry is completely silent; everyone gives up working and spends their time being lazy for various reasons. These two intellectuals, who have been leaders for their societies with their ideas, beliefs and behavior patterns in almost every period, insist on the concept of inertia, which can also be considered a mental illness. Abay Kunanbayuly and Mehmet Akif, who have serious common aspects in their perspectives on the concept of inertia, also think similarly about the detection, diagnosis and how this feeling should be resolved. Both names act with a moral understanding specific to intellectuals who are concerned with social issues rather than being artists who prioritize aesthetic concerns. Thanks to their deep observations, they pursue realistic and sincere solutions to problem areas. In recent times, Abay Kunanbayuly and Mehmet Akif, who lived in similar conditions and grew up with similar social dynamics, also give common responses to existing problems. The aim of this study is to show the common aspects of the perspectives of these two names, who belong to the same cultural environment in terms of language, belief and thought, on the problem of inertia in their societies, despite being in different geographies. Thus, although the land they live in is different, the closeness between the enlightened people who are nourished by a common feeling and cultural world can be clearly seen.

Keywords: Kazakh Literature, Turkish Literature, Abay Kunanbayuly, Mehmet Akif Ersoy, Inertia

Bacaklı, Yılmaz (2024). Common Aspects of Abay Kunanbayuly and Mehmet Akif Ersoy's View on Inertia, *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13 (3), 1845-1857.
<https://doi.org/10.15869/itobiad.1522457>

Date of Submission	25.07.2024
Date of Acceptance	30.09.2024
Date of Publication	30.09.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

Giriş

Abay Kunanbayulu ile Mehmet Âkif yakın tarihlerde yaşamış ve hem toplumlarında hem de dünyada meydana gelen olaylara karşı duyarlı bir tutum sergilemiş iki aksiyon insanıdır. İkisi de oldukça mahir oldukları sanat adamı taraflarından şuurlu bir tercihle vazgeçip bir ideal insanı olarak yaşar. Döneminde toplumun ileri gelenlerinden birisi olan babasının halkı dinlediği ve sorunlarına çözüm bulduğu meclislere çocuk yaşlardan başlayarak katılan Abay Kunanbayulu, hem problemlere hem de çözüm yollarına aşinadır. Erken yaşlarda halkı tarafından sorumluluk sahibi, adalet timsali biri olarak kabul edilen şair, sözde mahir bir hatip olarak tanınır. Sözünü halkının emrine veren Kunanbayulu çok genç yaşta Kazak halkı için örnek bir lider olur. (Bökeyhan, 2013: 89). Mehmet Âkif ise milletin derdi namına eserlerinde şiiriyeti değil, içeriği ön plana çıkararak sorunlara çözüm bulma arayışındadır (Okay, 1998: 43).

Kunanbayulu ve Âkif'in, içerisinde hayatlarını sürdürdükleri toplum, devrin olumsuz şartlarına teslim olarak olup bitene müdahale etmekten korkan insanlardan oluşmaktadır. İnsanlar olumsuz durumlardan öylesine etkilenir ki mevcut durumu olduğu gibi kabullenmek ve değiştirmeye yeltenmeden tembellik etmek bir maharet olarak görülmeye başlanır. Batılı ülkeler, aynı dönemde her şeyin merkezinde kendi çıkarlarının bulunduğu yeni bir medeniyet inşa etme sürecini yürütmektedir. Abay Kunanbayulu ve Mehmet Âkif bu anlamda her eylemin öznesinin ve tüm dünya varlığın ayrıcalıklı sahibininin Batı olarak kabul edildiği bir tarihî sürece şahitlik eder. Bu tarihî süreçte Batı medeniyeti kendisinden olmayan ya da hegemonyasına itiraz eden her şeyi ve herkesi sömürgeci anlayışı nedeniyle ötekileştirip görünmez kılmaktadır. Batı medeniyetinin bir parçası olmadığında hem Türkistan hem de Osmanlı coğrafyası ötekileştirilme, dönüştürülüp yok edilme planının nesnesi olmaktan kurtulamaz (Sunar, 2007: 60-61). Nitekim bu büyük planın görünen misyonu gereği farklılıkları nedeniyle değersiz olarak işaretlenen bu iki medeniyet, önce 'uygarlaştırma' adı altında etkisizleştirilmeye çalışılır. Ardından ise kültür, tarih ve asabiyet yönüyle bağlı oldukları devasa bütünden koparılmalari planlanmaktadır. Böylece kuvvetten düşürülen büyük bir medeniyet; hafızası gerçeklerden boşalmış, minik ve icat edilmiş tarihlere mahkûm edilen devletçiklere dönüştürülmek istenilir.

Batı medeniyetinin bir parçası olan Rusların baskısıyla geçmişle bağı koparılan, istikbâl ümidi yok edilen Kazakların da içerisinde bulunduğu Türkistan coğrafyası ile Batılı devletler tarafından kudreti ve bütün değerleri örselenen Osmanlı toplumu arasında sürecin sonuçları yönüyle pek çok benzerlikler vardır. Temel de dertleri ortak olan bu iki farklı coğrafyanın dili, düşünüşü, inancı ve gelenekleri de müşterektir. Hafızası tahrip edilen, kendisine güveni yok edilen ve kuvvetten düşürülen her iki toplumun da istikbâl tasavvuru yok olur. Bu nedenle toplumu oluşturan her bir ferdin yaşadıkları zamanda olup bitenlere karşı duyarsızlaştığı görülür. Peşi sıra toplumlar; kıymet hükümlerini yitiren vicdanları ile mizanını kaybetmiş akıllarının allak bullak ettiği geleneklerinden korkularının yeniden biçimlendirdiği hurafelere sarılır. Canlılığını ve istikametini yitiren yaşamlarını dış dünyaya hatta birbirlerine kapatarak bencil bir toplum haline gelirler.

Müslümanların çoğunluğunu oluşturduğu Doğu medeniyeti, XVII. yüzyılda sömürgeci koloni kuvvetlerinin taarruzuna uğrayıncaya kadar samimi ve kuvvetli bir inancın her türlü problemin üstesinden geleceğine inanır. Bu nedenle o dönemde yapılan entelektüel tartışmalarda süregelen problemlerin ve Batı karşısındaki ezilmişliğin iman konusundaki

samimiyetin ve kuvvetin yitirilmiş olması ya da inançları uygulamadaki kusurlar ile izaha edilmeye çalışılması dikkati çeker. Müslüman merkezli Doğu medeniyetinde gelenekçi anlayış; maddî ve manevî bakımdan ortaya çıkan kayıpları telafi edebilmek için tüm gücünü iman ve amel konusundaki eksikliklerini ortadan kaldırmak için seferber eder. Buna karşılık XIX. yüzyılın son yarısında yine aynı medeniyet sathında toplumun kuvvet kazanması, gelişmesi ve muasır bir medeniyet seviyesine ulaşabilmesi için beşerî bilgiye de ihtiyaç duyduğunu yeniden hatırlayan bir nesil yetişir. Ancak bu neslin mensupları o tarihlerde insanlara gelenekçiler kadar hızlı ve kolayca tesir edemez (Ahmed, 1992: 25-26).

Müslüman Doğu medeniyeti; XIX. yüzyılın sonunda askerî, siyâsî, fikrî ve iktisadî manada tam anlamıyla dağılma ve çöküş dönemi yaşar. Maddî hayat unsurları yönüyle bu medeniyeti teslim alan ve tahrip eden batı, manevî hayat unsurları bakımından da teslim alabilmek için tam bir kuşatma harekâtı başlatır. Sahip oldukları ile yetinmeyen, sanayi devrimi sonrasında kazanç hırsı ile diğer tüm dünya topraklarını ve özellikle Müslüman merkezli Doğu medeniyetini bâkir ve bereketli bir koloni şeklinde değerlendiren Batılı devletler tüm güçleriyle buralara saldırlar. Neticede oluşturdukları yeni algı ile toplumun önemli bir kısmına ve aydınların da bir kesimine tesir ederler (Ahmed, 1992: 27-28). Sömürgeci Batının propagandasının tesir ettiği toplum ve aydın kesiminde bu etkilenmesinin ortaya çıkardığı en bariz hastalık ise 'atalet' olur.

Bir toplumsal sorun olarak atalet; tembellik, işsizlik, işlemezlilik (Akalm, 2011: 180), boş durma, çalışmama (Doğan, 2014:108) gibi anlamlara karşılık gelmektedir. Çevresinde olup bitene karşı neredeyse şuurlu bir körlük ve sağırlık durumu şeklinde ortaya çıkan atalet hastalığı, ferdî bünyelerden toplumsal hayata sirayet eden bir seyir izler. Buna göre hayatın olağan akışından doğan gelişerek değişme ihtiyacını fark edemeyen fertlerin; bu ihtiyacın gerektirdiği şekilde hareket etme konusunda üsengeçlik göstermeleri, ihmâlcî davranışları, sürekli erteme arayışı içerisinde olmaları ya da tembellik etmeleri atalet olarak adlandırılabilir. İnsanların ve sonunda toplumların bedenlerinde ve zihin dünyalarını felce uğratan bu hastalığın en yaygın sebepleri: belirsizlik duyarsızlık, kaybetme endişesi, yabancılaşma ve eğitimsizliktir (Soysal, 2010: 17-19).

Fertler ve nihayet toplumlar içerisine düştükleri atalet duygusu nedeniyle muhakeme ve inisiyatif alma kabiliyetlerini yitirir. Bu nedenle karar alma, sorumluluk üstlenme ve harekete geçme gibi özneye has tutumlar sergilemek yerine dış kaynaklı kararların ve davranış kalıplarının biçimlendirdiği nesnelere dönüşürler. Ataletin etkisindeki insan ve toplumlar kimliklerini kaybetmek tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Dahası bu tehlikenin büyüklüğünü kavrayamayacak bir gaflet durumdadırlar.

Abay Kunanbayulı ve Mehmet Âkif atalet hastalığını en net biçimde görerek toplumlarını bunun etkisinden kurtarmak için büyük bir gayret sarf eder. Onların hemen her eserinin merkezinde ataletle karşı mücadele azmi vardır. İnsanlarını tedavi edebileceğine inandıkları bu hastalıktan kurtarmak ya da yeni nesillere bu hastalığın yayılımını engelledebilmek isterler.

Abay Kunanbayulı ve Mehmet Âkif Ersoy'un Ataleti Teşhis Etme Yöntemindeki Müsterek Yönler

En eski örneğinden bugüne sanat ve hususen edebiyatın iki temel amacı vardır. Bu temel amaçlardan ilki sanatkârdan başlayarak eserin muhatabı olan tüm insanlar için estetik haz bakımından bir tatmin duygusu yaratmaktır. Böylelikle sanat, temas ettiği fert ya da kitlelere keyif ve huzur veren bir işlev üstlenir (Çetişli, 2013: 16). Sanat, bu ilk temel amaçta araç olarak değerlendirilmez. Sanatkârın diğer her şeyden bağımsız bir biçimde amacı sanat yapmaktır. Sanat faaliyetinin ikinci, belki de ikincil, temel amacı da fert yahut toplum düzeyinde meydana gelen kimi sorunları tespit, teşhis, teşhir, tenkit ve tedavi etme çabasına aracılık etmektir. Sanatkârın eseri ile inisiyatif olarak ortaya çıkışı, sanatı amaç olmaktan çıkarıp araç seviyesine indirir. Böylelikle sanat kendisinden daha üst bir amaca hizmet etmek için kullanılır.

Abay Kunanbayulı ve Mehmet Âkif Ersoy eserlerini estetik haz tatmini için değil, toplumsal sorunları görünür kılmak için kaleme alır (Esim, 2012: 61). Onlara göre sanat, ulvî amaçları gerçekleştirmede bir araç olarak kullanılırsa anlamlıdır. Bu tutum, her iki ismi de sanatkâr olmanın ötesinde bir fikir ve ideal adamı kısacası 'hikmet erbabı' yapar. Ataleti teşhis etmede Abay Kunanbayulı ve Mehmet Âkif'in sanatı araç olarak kullanması önemli bir ortak yöndür:

Ben yazmıyorum şiiri meşgale için,
Boş şeyleri, masalı derlemek için.
Gönlü uyanık, dili kabiliyetli,
Yazdım gençlere örnek vermek için. (Kunanbaev, 1957: 96)

...

Bana sor sevgili kâri' sana ben söyleyeyim,
Ne hüviyette şu karşında duran eş'arım;
Bir yığın söz ki, samîmiyeti ancak hüneri;
Ne tasannu' bilirim, çünkü, ne san'atkârım. (Ersoy, 1994: 2)

Şairler, sanatı araç olarak değerlendirdikleri için eserlerinde de oldukça realisttir. Kunanbayulı konusunda oldukça derinlikli çalışmalar yapan Muhtar Avezov, onun realist bir tutumla Kazak hayatını değerlendirdiği ve her şeyi olduğu gibi aktarmaya çalıştığı düşüncesindedir (Avezov, 1976:3, İsmail-Çınar, 1995: 11'den). O, eski şairlerden farklı olarak geleneğe ve mevcut zamanda olup bitene eleştirel bir gözle bakmaya çalışır. Bu nedenle Kunanbayulı; halkın iyiliğine olduğuna tüm kalbiyle inandığı için düşünce, inanç ve davranış kalıpları bakımından tüm sorunlu alanları ima yoluyla, mütereddit ya da dolambaçlı bir şekilde göstermez. Bu konulardaki tutumu gerçekçi, net ve oldukça serttir (Esim, 2012: 68).

Şimdiki halkın anlattığı çalıp çırpma,
Bilinçli insan görmedim sözü anlayacak.
Bu günlerde, bu memlekette hiçbir şey yok,
Merhamet edilip mutlu ve memnun olunacak (Kunanbaev, 1957: 33)

Abay Kunanbayulı, toplumunu sorunlu alanlardan kurtarıp yeni baştan inşa etme amacıyla şiir sanatını kullanır. Eserlerinde toplumdaki her sınıftan insanı gözlem

gücünün imkânlarının sınırlarını zorlayarak en gerçekçi biçimde okuruna aktarmaya çalışır. Onun toplum hayatından sözleri ile resimleştirdiği her kesit aslında yoğun bir eleştiri içerir. Böylece insanların hayatlarının aksayan yanları konusunda bilinç kazanmalarını ve en ideal hayat formu için harekete geçmelerini sağlamaya çabalar (Ahmetov, 2013: 158). Çünkü Kunanbayulı, yaşanan dönemin düşünce, inanç ve davranış kalıplarından çok rahatsızdır. Halkın; istikbal endişe taşımamaktan uzak, sadece günlük telaşların peşinde koşan, zamanın gereklerine duyarsız kalmaktan dolayı dinamizmini yitiren geleneklere körü körüne teslim olan kimseler olmasının ne derece kötü bir sonu hazırladığının farkındadır. Tesiri ve yayılma sahası bakımından tehlikeli bir gaflet bilinçsizliğinden halkını kurtarabilmek adına sözlerini olabildiğince sert ve can yakıcı bir biçimde söyler esasında:

Hırsızlıkla kazanç elde edeyim deyip
 Çekişirse köyü kesip biçeyim deyip
 Bu şekilde davranırsa Allah kahreder.
 (...)
 Çalışarak kazanç elde etmez,
 İlim öğrenerek düşünmez,
 Fuzulî bir şekilde evinde yatar.
 (...)
 Dedikodudan başka sırrı yok,
 İş yapmaya hevesi yok,
 Yalan, gıybet, övünmede
 Akıp duruşu tıpkı su...
 (...)
 Bu sözümde yalan yok,
 Söylenmeden kalan söz yok,
 Farkına varın, gözleyin,
 Halkın hâli böyledir (Kunanbaev, 1957: 58-60)

Mehmet Âkif'in bir gelecek tasavvuru olmakla birlikte, bu tasavvur gerçekten asla kopmaz. Zira onun şiiri boş bir hayalin değil, tam anlamıyla hayatı kuşatan iradenin şiiridir (Topçu, 2006: 26). Onun şiirlerindeki realist tavrı; sokaktan başlayarak tüm şehrin ve şehrin insanının hayatına ayna tutar. Bu tavrı, bir şehir örneğinde aslında bütün Doğu medeniyetinin içerisine düştüğü sefaletin hazin manzaralarına dikkati çeker (Karakoç, 2007: 39).

Âkif kendisini şair olarak isimlendirmekten bilhassa kaçır. Nitekim onun şiirleri de sadece edebiyata has teknikleri veya romantik şairlere özgü bir duyarlılığı içermez. Onun şiirleri tüm cepheleriyle hayatın derinlikli gözleminden beslenir. Gözlemlerinde özel bir seçme yapmaz. Kimi detayları daha vurgulu bir biçimde öne çıkarır. Onun eserleri okuru zekâ ve duygu bakımından etkilemeye dönük retorik unsurlara değil, onu harekete geçip inisiyatif almaya çağıran gerçeklere dayanır (Sümer, 2023: 326). Âkif'e göre şiir, topluma gerçekler konusunda bilinç kazandırmak için kullanılıyorsa kıymetlidir:

Hayır, hayâl ile yoktur benim alışverişim;
İnan ki: her ne demişsem görüp de söylemişim.
Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek:

Sözüm odun gibi olsun; hakikat olsun tek! (Ersoy, 1994: 216)

Abay Kunanbayulu'na benzer şekilde Âkif'in de en büyük şikâyeti içerisinde yaşadığı toplumun tembel oluşundandır. Üstelik bu tembelliğe dinî terminolojide önemli bir yeri olan 'tevekkül' kavramının kisve olarak kullanılmasından çok rahatsızdır. Ona göre tembellik hâlinin tevekkül kavramı üzerinden meşrulaştırılma çabaları insanların dine dair malumatı doğru kaynaklardan edinmemeleri nedeniyledir. Aslında sadece eylem yani davranış kalıpları bakımından değil, öğrenme süreçleri yönüyle de ciddi ve yaygın bir ataletin varlığını göstermesi bakımından bu durum oldukça önemlidir. İnsanlar zamanın ve ihtiyaçların değiştiğini umursamaz bir tutum içerisinde. Âkif, çevresinde olup biten her şeye akılları ve iradeleriyle müdahale ederek dünyayı idealleri çerçevesinde ve istedik biçimde değiştirmeye çabalayan dinamik insanlar arar. İnançların; esasından uzaklaşmadan çağın şartlarının gerektirdiği biçimde yeniden değerlendirildiği ve geçmişin alışkanlıklardan kaynaklı kötü tutum, davranış, düşünüş ile inanç kalıplarının ortadan kaldırıldığı bir toplumsal değişim sürecini başlatmak ister (Aktaş, 2007: 28-29). Bu nedenle o da Kunanbayulu gibi insanları atalete sevk eden yanlış referanslarla yerleşik hâle gelmiş anlayışları dönemin ihtiyaçlarına uymamaları nedeniyle eleştirir.

Allah'a değil, tapığın evhâma dayandın;
Yandınsa eğer, hakk-ı sarîhinde ki yandın.
Meflûc ederek azmini bir felc-i irâdî,
Yattın, kötürümler gibi, yattın mütemâdî!
Mâdem ki didinmez, edemez, uğraşamazsın;
İksîr-i bekâ içsen, emin ol, yaşamazsın. (Ersoy, 1994: 443-444)

Abay Kunanbayulu ve Mehmet Âkif Ersoy'un Ataletin Sebepleri Konusundaki Müşterek Yönleri

Abay Kunanbayulu ve Mehmet Âkif Ersoy insanlarını atalete düşüren nedenler konusunda da ortak düşünür. Her ikisi için de halkın atalete sevk eden temel sebep cehalettir. Bilginin yokluğu, bilmezlik hâli hatta bilmekten bilhassa kaçınmak biçiminde ifade edilecek cehalet; bütün toplumu etkisi altına alarak ilerleyemez duruma getirir. Âkif, toplumsal gelişimin en büyük düşmanı olan cehalet yok edilmeden hiçbir şeyin düzeltilemeyeceğini düşünür. Kunanbayulu'na göre cahillik insanları zamanın gerçeklerine duyarsız ve kıymetsiz duruma getirir (Hopaç, 2013: 5).

Beğenmezdim cahili de
Akılsız diye aşağılayarak,
Düzeltecek idim zamanı
Kendimi çok kuvvetli vehmedip.

Bulamadım destek kendime,
Çok cahille çatışırken,
İnanmadı hiç kimse sözüme,
Âdetlerinde direnerek... (Kunanbayev, 1957: 140)

Eyvâh! Bu zilletlere sensin yine illet...
Ey derd-i cehâlet, sana düşmekle bu millet,
Bir hâle getirdin ki: Ne din kaldı ne nâmûs!
Ey sine-i İslâm'a çöken kapkara kâbûs,
Ey hasm-ı hakîkî, seni öldürmeli evvel:
Sensin bize düşmanları üstün çıkaran el! (Ersoy, 1994: 200)

Kunanbayulı ve Âkif'e göre toplum, cehalet nedeniyle mevcut gerçeklikle bağ kuramaz. Her geçen gün çevresinde olup bitene yabancılaşan insanların yaptığı tek şey sorgulamaksızın geçmişte yapılanların şuursuz bir taklidinden ibarettir. Hiç kimse yapıp ettiklerinin ya da yapmadıklarının sebepleri veya sonuçları üzerine kafa yormaz. Herkes elindeki korumak, mevcut şartların ayakta kalmasını sağlamak için çalışır. Bu nedenle toplumsal hareketlilik azalır, gelişim süreçleri durağanlaşır. Zira mevcut olan ve mülkleri saydıkları şeylere sıkı sıkı sarılıp onu korumaya çalışmaktan başkaca bir şey yapmaya yeltenmezler. İnsanlar, yaşananlardan memnun olmasalar da yanlış bir kader anlayışının etkisinde çaresizlik duygusu içerisinde katlanmak, razı olmak gerektiği düşüncesindedir. Bu çaresizlik duygusu da ataletle sebep olur. Mevcudu sürekli biçimde sorgulama, daha iyisini arama, doğrusuna ulaşma, harekete geçme çabası olmadığından dinamik toplum yapısı yitirilir. Âkif, statükoyu korumaktan başka bir telaşı olmayan toplum fertlerini şiddetli bir biçimde eleştirerek ataletle sert bir şekilde karşı durur (Erol, 2014: 99):

Çin' de, Mançurya'da din bir görenek, başka değil.
Müslüman unsuru gâyet geri, gâyet câhil.
Acaba meyl-i teâlî ne demek onlarca?
"Böyle gördük dedemizden!" sesi milyonlarca
Kafadan aynı tehevvrüle bakarsın, çıkıyor!
Arş-ı âmâli bu ses tâ temelinden yıkıyor. (Ersoy, 1994: 159)

Abay Kunanbayulı ise cehaletin iyi olan her şeye düşmanlık eden bir hastalık olduğunu düşünür. Rüşvet, dedikodu, yalan, hırsızlık, kıskançlık, dalkavukluk, merhametsizlik, tembellik, inançsızlık ve eğitimsizlik gibi bütün olumsuz hislerin ve tutumların hepsi Kunanbayulı'na göre cehaletin tarifi içerisinde yer alır (Ayan, 2014: 3). Tabiatı bakımından kendisi kötü olan cehaletin, kendisi ile değerli olan her şeyi ortadan kaldırarak kötülüğü yerleşik hâle getirdiğine inanmaktadır. Onun düşüncesine göre cehalet; insanlardaki ideal ve istikbal arayışının katili, atalet hastalığının ise kaynağıdır:

İyilik uzun kalmaz
Kötülük asla yok olmaz.
Ümidin atı şahlanarak,
Çift dizginini germez.
(...)

Hepsinden de o kıymetli,
 Ne yaparsın tamamen cahili.
 Tümü kahraman, kurna arkadaş,
 Övünmekle kaçırır keyfimi (Kunanbayev, 1957: 156)

Abay Kunanbayulı ve Mehmet Âkif Ersoy'un Ataletin Çözüm Yolları Konusundaki Müşterek Yönleri

Abay Kunanbayulı ile Mehmet Âkif Ersoy, toplumun tüm gelişme imkânını ortadan kaldıran atalet durumunun esas sebebi olarak cehaleti işaret etmekle yetinmez. Bu durumun ortadan nasıl kaldırılabileceğine dönük tekliflerini de ortaya koyarlar. Buna göre her iki isim de ataletin ancak eğitim faaliyetleriyle yok edilebileceği konusunda hemfikirdir.

Toplumsal sorunları teşhis etmeyi, bu sorunlara ideal çözümler önermeyi böylece kendilerini ait hissettikleri sosyal bünyeye karşı sorumluluklarını yerine getirmeyi görev sayan iki münevver şair; eğitim faaliyetleriyle tek tek her ferdin ve nihayet bütün toplumun ruhunda, hayatında köklü bir inkılap yapmaktır. Ahlakı, ahlakla biçim kazanan düşünceyi ve bu iki kıymet unsurunun bir düzen halinde bağlı olduğu devlet yapısını değiştirip geliştirecek bir inkılap hareketi için eğitimin esas şart olduğu açıklar (Topçu, 2006: 46-47).

Çıkarını düşünme şerefini düşün,
 Talip ol, fazlasını öğrenmeye.
 Daha iyi tüm bilim kitapta
 Üşenmeden okuyup görmeye. (Kunanbayev, 2014: 52)

Kunanbayulı, insanın yaratılış bakımından bilmek ihtiyacı ile donatıldığını düşünür. Bu nedenle cehalet onun fitratına uygun değildir. Cehalet insanın aslından olmadığı için bünyesini bozan bir sonuç ortaya çıkarır. Zira insanın dünyadaki varlık sebebi bilmektir. Doğumundan ölümüne bu ihtiyacın etkisinde sürekli tekâmül içerisinde yaşar. Bu tekâmül süreci nedeniyle de eğitim almaya uygun bir yaratılışa sahiptir:

Adımı adam koyduktan sonra,
 Nasıl nadan (cahil) olayım? (Kunanbayev, 1957: 224)

Kunanbayulı'na göre insanları ataletten kurtaracak biricik çare; şöhrete, maddî menfaate ya da kişisel konfora erişmeyi temel amaç olarak belirlemeden ve asla bencilce maksatlarla ulaşmak için kullanılmayan eğitim faaliyetleri olacaktır. Buna karşılık eğitim faaliyetlerinden sorumlu olan aydın kimselerin de süreçte karşılaştıkları sıkıntılardan şikâyet etmeden, sabrederek insanların yanında olması gerekmektedir (Hopaç, 2013: 6).

Bir bilimden başkasının
 Tümü de hastalıklı
 Böyle insan karşılaşır,
 Gecikmeden beklentileriyle... (Kunanbayev, 1957: 251)

Mehmet Âkif Ersoy da cehaletten kaynaklanan ataletin insanın yaratılış kodlarına aykırı olduğu kanaatinde. İnsanın bu hastalıktan kurtulabilmesi ve fitratını koruyabilmesi için ise mutlaka çalışması gerektiğine inanır.

Atâlet fitratın ahkâmına mâdem ki isyândır;

Çalışsın, durmasın her kim ki dâvâsında insandır. (Ersoy, 1994: 137)

Âkif için eğitim almak, ilim öğrenmek Doğu medeniyetinin merkezini oluşturan Müslüman toplumların uğrunda fedakârlık yapması ve mutlaka elde etmek için çaba göstermesi gereken yitirilmiş hazinesidir. Çünkü bu toplumların yaşadığı bütün sorunları ortadan kaldıracak cehaletten ilme doğru gerçekleştireceği gelişimle mümkün olabilecektir.

Müslüman, elde asâ, belde divit, başta sarık;

Sonra, sırtında, yedek, şaplı beş on deste çarık;

Altı aylık yolu, dağ taş demeyip, çiğneyerek

Çin-i Maçın'deki bir ilmi gidip öğrenecek. (Ersoy, 1994: 372)

Âkif; toplumun içerisine düştüğü atalet çukurundan çıkabilmesi, düşünce ve davranış kalıplarının tekrar olması gereken doğal ve ideal hâlini alabilmesi için ciddi bir eğitim faaliyeti hamlesinin ertelenmeksizin başlatılmasını ister. Ona göre kaybedilecek vakit kalmamıştır. Ataletle geçirilen dönemlerin telafi edilebilmesi adına yapılacaklar bellidir:

O çocuklarla berâber, gece gündüz, didinin;

Giden üç yüz senelik ilmi sık elden edinin.

Fen diyârında sızan nâ-mütenâhî pınarı,

Hem için hem getirin yurda o nâfi' suları. (Ersoy, 1994: 424)

Abay Kunanbayulı ve Mehmet Âkif Ersoy eğitim çalışmalarının mevcut zaman ile istikbal arasında sağlam bir köprü kurması gerektiği kanaatindedir. Akla bilimin imkânları ile işlerlik kazandırılması ve içerisinde yaşanan dönemin değil, gelecek zamanların ve nesillerin tekrar ihyasını amaçlayan bir çalışma yürütülmelidir. Her iki aydın şair de eğitim çalışmalarının günü kurtaracak geçici çözümler üretmek yerine bütün bir istikbali planlayan zengin bir muhtevaya ve metoda sahip olmasını bekler (Hopaç, 2013: 8).

Her iki şair de eğitimin en önemli hasılası olan bilimin milliyeti ve dini olmadığına inanır. Japonlara, Ruslara veya Yahudilere, Hristiyanlara özgü bir ilimden söz etmek mümkün değildir. Bilhassa Kunanbayulı; Kazak halkının başındaki sefaletin, yokluğun, açlığın ve kargaşanın nedenini eğitimsizlikle doğrudan ilişkilendirir. Buna karşılık Rusların gelişmiş ve kuvvetli bir toplumsal sisteme sahip olmasının da eğitim konusunda ileride olmaları ile açıklar.

Kunanbayulı, kendisi başta olmak üzere tüm Kazak toplumunu kurtaracak en önemli kazanımın sistemli ve yeterli eğitim olacağına tüm kalbiyle inanır. Onun yaşadığı dönemde eğitimin Rusların inhisarındaymış gibi görüldüğü söylenebilir. Bu nedenle de Kazak toplumunun Ruslara ilişkin diğer tüm maddi ve manevi kültür unsurları gibi eğitime de bu nedenle mesafeli olduğu değerlendirilebilir. Kunanbayulı, sadece Ruslar tarafından kullanılıyor olmasından hareketle bilimsel çalışmalardan uzak durmak, hatta bilimle meşgul olanları tahkir edip bu tür faaliyetleri yapılamaz hale getirme erdemli bir tavır değildir. Tam aksine tam anlamıyla bir cahilliktir (Erdem, 2001: 17).

Mehmet Âkif de Abay Kunanbayulı'na benzer şekilde insanlığın ortak malı olduğunu düşünmektedir. Ancak hem Kunanbayulı hem Âkif bu ortak mülkün özgün yanları da bulunması gerektiğini de kabul eder. Buna göre toplumların bilimsel faaliyetleri ve sanat çalışmalarını kendisi kalarak yapmayı öğrenmesi gerekmektedir. Bu tür faaliyetlerin ve çalışmaların millî metotlarla gerçekleştirilmesi toplumların saygınlıklarının ve özdeğerlerinin korunarak gelişmesini sağlayacaktır.

Alınız ilmini Garb'ın, alınız san'atini;
Veriniz hem de mesâinize son sūr'atini.
Çünkü kâbil değil artık yaşamak bunlarsız;
Çünkü milliyeti yok san'atın, ilmin; yalnız,
İyi hatırda tutun ettiğim ihtarı demin:
Bütün edvâr-ı terakkîyi yapıp geçmek için,
Kendi "mâhiyyet-i rûhiyye"niz olsun kılavuz.

Çünkü beyhûdedir ümmîd-i selâmet onsuz. (Ersoy, 1994: 178)

Sonuç

Abay Kunanbayulı ve Mehmet Âkif Ersoy yakın dönemlerde yaşamış ve benzer hassasiyetleri paylaşan sanat ve hikmet insanlarıdır. Her ikisi de ait oldukları toplumun içerisine düştüğü buhranlı durum nedeniyle mustarıptır. Hoşnutsuzluklarının temel sebebi ise insanların, etraflarında yaşananlara duyarsız kalması ve inisiyatif almaktan korkan tembellikleridir.

Toplumun tüm katmanlarına bulaşıcı bir hastalık gibi sirayet eden atalet duygusunun ortadan kaldırılması konusunda yapılması gereken ilk şey bu durumun korkmadan ve net bir biçimde teşhis edilmesidir. Kunanbayulı ve Âkif bu konudaki teşhisi oldukça realist bir biçimde ve kesin olarak yapar. Onların halktaki karşılığı düşünüldüğünde bu korkusuz tutumun arkasındaki kuvveti daha iyi anlamak mümkün olacaktır. Halk tarafından ağır eleştirilere uğramayı, yok sayılmayı göze almadan bu tespitleri yapmak kolay değildir. Dönemin diğer eğitilmiş sanat adamları gibi halka dalkavukluk edip onların dostu ve eğlencesi olmak konforlu bir tercihtir.

Kunanbayulı ve Âkif teşhisten başka ataletin sebepleri noktasında da görüş birliği içerisindedir. Buna göre her iki isim de atalet hastalığının esas sebebinin toplumsal cehalet olduğunda hemfikirdir. İnsan ruhlarının ve bedenlerinin her türlü yeniliğe karşı direncinin cehaletin körleştirmesinden kaynaklandığını düşünürler. Toplumun yeniliğe meylini azaltan elindekileri kaybetme korkusuyken dünyaya karşı ilgisizliği de yaratılışına düşman olan her türlü şeye karşı insanları zayıflatır.

Ataletin temel nedenleri konusunda müşterek bir kanaate sahip olan Kunanbayulı ve Âkif, bu sorunun nasıl çözülebileceği hususunda da ortak bir tavır takınır. Nitekim her iki şair ve hikmet insanı da ataletin çaresi olarak eğitim faaliyetlerini işaret eder. Eğitim faaliyetleri sayesinde aklın aydınlığını kendisine rehber edinen insanlık; ilgisini, duyarlılığını ve dinamizmini körelten cehaletin yoğun karanlığını yok edecektir. İnsanlık tarihinin ortak mirası olan bilimsel zenginliği nesiller arasında aktararak aklını işleyen insanlardan oluşan toplumlar; kölelikten ve kesin bir yıkım ve yok oluştan sadece bu şekilde kurtulabilir. Üstelik yaratılışı yönüyle öğrenmeye ve bilmeye karşı büyük bir

ihtiyaç duyan insanın varoluş sebebini ve doğal kimliğini koruması ancak böyle mümkün olabilir.

Birbirlerinden görece farklı coğrafyalarda yaşasalar da Kunanbayulı ve Âkif'in atalet problemlerine yönelik tavırlarındaki benzerlik rastlantı değildir. Aralarındaki kuvvetli benzerliğin nedeni aynı kültür havzasından beslenmiş olmalarında; din, dil ve düşünüş temelinde ortaklıklar gösteren bir medeniyette yetişmelerinde aranmalıdır. İki kardeş halkın hem problemler hem de bu problemlere aydın ve sanatkarlarının bakışı noktasındaki müşterek taraflar bugün için oldukça anlamlıdır.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	* Bu çalışma, 12-14 Mayıs 2017 tarihlerinde Erzurum Atatürk Üniversitesinde gerçekleştirilen "I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Bilgi Şöleni"nde sözlü olarak sunulan 'Abay Kunanbayev ve Mehmet Akif Ersoy'un Atalete Bakışındaki Müşterek Yönler' adlı bildirinin makale formatına çekilmiş, güncellenmiş, geliştirilmiş metninden oluşmaktadır. <i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i>
Benzerlik Taraması	Yapıldı – İthenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	* This study consists of the updated and improved text of the paper titled 'Common Aspects in the View of Inertia of Abay Kunanbayev and Mehmet Akif Ersoy', which was presented orally at the "I. International Turkish Language and Literature Knowledge Festival" held at Erzurum Atatürk University on 12-14 May 2017. <i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i>
Plagiarism Checks	Yes - İthenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça | References

- Ahmed, Kadiruddin. (1992). İslam Dinimiz ve Entelektüel Atalet. (Çev. Ertuğrul Aytekin) İstanbul: İlke Yayınları.
- Ahmedov, Zeki (Haz.) (2002). Kalın Elim Kazağım – Abay. Almatı: Atamura Yayınevi.
- Ahmedov, Zeki (2013). Abaydın Akındık Tulğası, Süretkerlik Şeberliği." (Ed. Davren Muhamadiyev). Ulı Dala Tulğaları-Abay (İbrahim) Kunanbayulı. Almatı: Edebiyat Alemi, s. 152-282.
- Akalın, Şükrü Halûk (Haz.) (2011). Türkçe Sözlük. Ankara: TDK Yayınları.
- Aktaş, Şerif. (2007). "Mehmet Âkif ve İnsan". Hece. Sayı: 133, s. 25-37.
- Avezov, Muhtar. (1976) "Abaydın Halıksılığı Cane Realistiğı". Culdız 3.
- Ayan, Ekrem. (2014). "Çağdaş Kazak Edebiyatının Kurucusu Abay Kunanbayev'in Kara Sözlerinde Eğitim". Eskişehir: Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi.
- Bökeyhan, Alihan (2013). Abay (İbrahim) Kunanbayulı. (Ed. Serikkazı Sıbanbayulı Korabay). Ulı Dala Tulğaları Seriyyası Abay (İbrahim) Kunanbayulı. Almatı: Adebıyet Alemi Baspası.
- Çetişli, İsmail (2013). Batı Edebiyatında Edebî Akımlar. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Doğan, D. Mehmet (Haz.) (2014). Doğan Büyük Türkçe Sözlük. Ankara: Yazar Yayınları.
- Erol, Kemal (2014). "Mehmet Âkif'in Şiirlerinde İki Anahtar Kelime: Cehalet ve Kavmiyet". Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7/32, 95-110.
- Erdem, Tevfik. (2001). "Abay Yolu Romanının Sosyolojik Açından İncelenmesi". Bilig Dergisi, 17: 1-32.
- Ersoy, Mehmet Âkif (1994). Safahat. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Esim, Garifolla (2012). Hakim Abay. Astana: Foliyant Baspası.
- Hopaç, Mustafa. (2013). "Kazak Aydınlanmasında Abay Kunanbayev Düşüncelerinin Etkileri Üzerine Bir Deneme". Akademik Bakış Dergisi, S. 37, s.1-11.
- İsmail Zeyneş – Çınar, Ali Abbas (1995). Abay-Abay'ın Eserlerinden Seçmeler. Ankara: Türksoy Yayınları.
- Karakoç, Sezai (2007). Mehmed Âkif. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- OKAY, Mehmet Orhan (1998). Mehmed Âkif: Bir Karakter Heykelinin Anatomisi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Soysal, Abdullah (2010). "Atalet: Etkin Yönetim İçin Kişisel ve Örgütsel Düzeyde Bir Analiz". Çimento İşverenleri Dergisi, 24/3, 16-26.
- Sunar, Lütfi (2007). "XIX. Yüzyıl Avrupasında Emperyalizm Algısı". Sosyoloji Dergisi (İstanbul Üniversitesi), 3/14, 57-80.
- Sümer, Mehmet (2023). "Mehmed Âkif Poetikasının Temel İlkesi: Gerçekçilik." Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. S. 75, s.321-333.
- Topçu, Nureddin (2006). Mehmet Âkif. İstanbul: Dergâh Yayınları.